

PERIFERINIO REGIONO SAMPRATOS PROBLEMA LIETUVOJE

Gintarė Pociūtė

*Geologijos ir geografijos institutas, T. Ševčenkos g. 13, LT-03223 Vilnius
El. paštas: gintare.pociute@geo.lt*

Pociūtė G. THE PROBLEM OF UNDERSTANDING THE PERIPHERAL REGION CONCEPTION IN LITHUANIA. *Annales Geographicae*. 43–44, 2010–2011.

Abstract. Nowadays more and more attention is paid to the problems that accrue due to the uneven regional development. For this reason, issues connected with cohesion policy are topical in EU and in Lithuania as well. Therefore, the aim of this article is to contribute to the regional researches and to present the system of indicators that might help to underline the most sensitive states' territories that are named as periphery regions. Starting with brief presentation of core-periphery model, later on the article concentrates on periphery phenomenon while underlying the most comprehensive periphery definition. Also, in the paper work is stressed the meaning of periphery region. The last part of the article gives an overview of the list of indicators for comprehensive periphery region research. This work differs from other similar works based on periphery studies as the research in this paper work takes into account a number of different kind of indicators and looks at the periphery territories as to the complex of geographic, socioeconomic, demographic, cultural, political aspects.

References 83. Figs. 3. Table 1. In Lithuanian, summary in English.

Keywords: territory polarization, core-periphery model, periphery, periphery regions, peripherality indicators

Received: 16 May 2011, accepted: 9 August 2011

Įvadas

Darnus vystymas, sanglaudos politika, regioninė politika, centrinių bei periferinių regionų atskirtis, parama silpniems regionams, regioninis bendradarbiavimas – tai paskutiniu metu gana dažnai svarstomos problemos tiek Lietuvoje, tiek už jos ribų. Akivaizdu, kad dominuojančių bei vis augančių centrų ir gerokai atsiliekančių bei vis silpnėjančių periferinių regionų atskirties klausimas – viena opiausių nūdienos aktualijų.

Aiškinantis teritorinės atskirties klausimus išskyla diskusinių klausimų: kokia teritorija turėtų būti laikoma periferija? Kokie rodikliai parodo periferijos, kaip reiškinio, egzistavimą? Kaip atskirti regionus, kurie turėtų būti įvardinti periferiniais?

Straipsnyje siekiama atsakyti į šiuos diskusinius klausimus, analizuojant periferijos sąvokos prasmę bei tikslingumą, pradedant nuo dichotominio – centro-periferijos – modelio išdėstymo.

Regioniniai netolygumai, kaip tyrimo objektas, domina ne tik geografijos, regioninių studijų ar planavimo srities mokslininkus, tačiau ši tematika aktuali taip pat sociologams, politinių mokslų atstovams, istorikams, ekonomistams bei kitų sričių mokslininkams. Išskirtinai kalbant apie paskutiniuosius Lietuvos geografų atliktus tyrimus, galima būtų paminėti keletą darbų, kurie atstovauja skirtingas mokslo institucijas ir nagrinėja įvairias regionines problemas. Vilniaus Universiteto Geografijos ir kraštotvarkos katedroje vykdomas mokslo tiriamas darbas „Socialinio lauko teritorinės struktūros bei transformacijų vertinimas regioninės politikos kontekste“ (Kavaliauskas, 2001; Kavaliauskas, Daugirdas, 2002; Krupickaitė, 2002, 2005; Kavaliauskas, Bražukienė, 2002; Kavaliauskas, Dumbliauskienė, 2009; Paltanavičiūtė, 2005, 2006). Tuo tarpu Geologijos ir geografijos instituto Visuomenės geografijos laboratorijos mokslininkai tiria problemas, susijusias su Europos Sąjungos (ES) rytiniu paribiu (Burneika, Baubinas, 2005; Baubinas ir kt., 2005; Burneika, 2007; Pociūtė ir kt., 2009), taip pat, analizuoja retai gyvenamas teritorijas (Daugirdas, 2002; Daugirdas, Baubinas, 2007; Daugir-

das, Baubinas, 2008), atlieka probleminių regionų tyrimus (Daugirdas, 1998; Baubinas ir kt., 2003, 2005; Burneika ir kt., 2005; Daugirdas, Paltanavičiūtė, 2005; Problem Regions..., 2008). Vilniaus pedagoginio universiteto bei Klaipėdos universiteto geografo darbai labiau orientuoti į gyventojų ir gyvenviečių tyrimus (Stanaitis A., 1994, 1997, 1998; Stanaitis A., Versecas, 1998; Stanaitis S., 1993, 1994; Stanaitis S., Baubinas, 2002; Stanaitis A., Stanaitis S., 2004, 2008; Rupas, Vaitekūnas, 1980; Vaitekūnas, 1997, 2006, 2008, 2009). Regioninių netolygumų temos aktualumą taip pat rodo pastaruosiu metu parengtos su šia tema susijusios disertacijos (Paltanavičiūtė, 2006; Verkulevičiūtė, 2009; Petrusis, 2009, Smagurauskienė, 2011).

Regioninių netolygumų tematika darbų ištis yra ir nemažai, tačiau iki šiol nėra pateiktos aiškios periferinio regiono sampratos koncepcijos. Šis darbas iš kitų išsiskiria tuo, kad šiuo atveju į periferiją siekiama žiūrėti plačiau – kompleksiskai, suvokiant ir tiriant regionus kaip geografinių, socioekonominių, demografinių, kultūrinių bei politinių veiksnių įtakos zonoje esančias teritorijas.

1. Dichotominis centroperiferijos modelis

Kalbant apie centro-periferijos (CP) modelį, pirmiausia reikėtų pabrėžti esminę savybę – modelio dinamiškumą, priklausomai nuo analizuojamų rodiklių pasirinkimo tam tikrame laiko mastelyje. Centrų ir periferijų susiformavimas yra natūralus reiškinys, nulemtas funkcijų teritorijoje pasiskirstymo, svarbių objektų išsidėstymo, valstybėje vykdomos politikos bei kitų priežasčių. Aiškinantis teritorinių netolygumų atsiradimą būtina atsižvelgti į geopolitinį, geoekonominį, geokultūrinį, geoistorinį kontekstą (Marada, Chromy ir kt., 2006, Chromy, Janu, 2003)

Pirmieji autoriai, prabilę apie regioninius netolygumus, analizavo socioekonominius rodiklius, susiedami su dislokacijos klausimu. Pastaruosiu metu vis svarbesnis tampa informacijos pasiekiamumo aspektas, kuris taip pat įkomponuojamas keliant klausimus apie teritorinę atskirtį, analizuojant centro ir periferijos egzistavimo priežastis bei pasekmes.

Taigi nors apie teritorinį netolygumą, politinių bei ekonominių galių pasiskirstymą imta kalbėti jau septynioliktame bei aštuonioliktame amžiuje, aiškesnė „vietos teorija“ (Gregory, Gertler, 1994) pradėta formuoti vokiečių mokyklos geografo – Alfred Weber, Walter Christaller, August Losch – dvidešimto amžiaus pirmojoje pusėje. Prie vietos teorijos formavimo ir išsidėstymo vietovėje klausimų sprendimų prisidėjo ir amerikiečių mokslininkai, kurių didžiausią idėjinį įnašą padarė P. Hagget, W. Smith, G. Rushton (Gregory, Gertler, 1994). Šie autoriai kėlė idėjas, kuriose analizavo palankiausio teritorinio išsidėstymo klausimus. Dvidešimtame amžiuje buvo suformuota ir „centrinių vietų teorija“ (Johnston, 1994), kurią kuriant labiausiai prisidėjo W. Christaller, A. Losch.

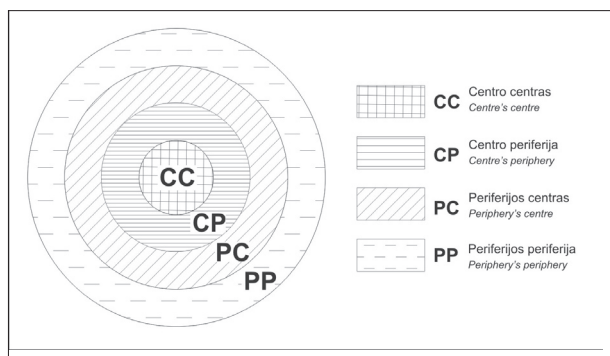
Akivaizdu, kad dvidešimtas amžius buvo ypač produktyvus regioninės geografinės požiūriu, tačiau taip pat, nepaisant visų jau minėtų teorijų atsiradimo, šio amžiaus viduryje John Friedmann (Friedmann, 1966) iškėlė idėją, kad pasaulis gali būti padalintas į dviejų tipų regionus: centrus, kurie dažniausiai yra metropolijos bei periferijas – už išteklių ribos likusias ar besiritančias žemyn vietas (A dictionary..., 2004). Taigi CP idėjos autoriumi turėtų būti laikomas būtent J. Friedmann, kuris kalbėdamas apie šį dipolį modelį kaip pavyzdžiu rėmėsi tyrimais Pietų Amerikoje (Friedmann, 1966). Žinoma, nuo XX amžiaus vidurio CP modelio suvokimo idėja gerokai patobulėjo, tačiau net ir šiuolaikiniai mokslininkai nepaliauja domėjęsi šio modelio tobulinimu, naujų kriterijų įvedimu į teritorinių disproporcijų skaičiavimus.

CP modelis gali būti taikomas kalbant apie įvairaus mastelio regionus: pradedant tarptautiniu mastu ir baigiant miesto regionu. Ką laikome periferija, o ką centru pirmiausia priklauso nuo mastelio, kuriame analizuojama teritorija. Paprasčiausiai centro-periferijos modelis suvokiamas kaip dviejų skirtingų polių egzistavimas, kurių vienas yra turtingas, ekonomiškai stiprus, turintis gausius žmogiškuosius resursus, yra galios centras, kuriame vyrauja inovacijos, technologijos, aukščiausio lygio darbo jėga. Tuo tarpu kalbant apie kitą šio modelio polių nurodomos dažniausiai neigiamos charakteristikos: skurdumas, ekonominis silpnumas, žmoniškųjų išteklių menkumas, egzistavimas regiono pakraštyje, infor-

macinis bei technologinis atsilikimas bei kitos savybės. Centras dominuoja, o periferija yra priklausoma nuo centro, ir kuo išskirtinesnis centras, tuo aiškiau matoma periferija. Naudojant CP dichotomiją siekiama paaiškinti asimetrinius ryšius ir skirtumus tarp regioninių sistemų (Daugirdas, Burneika, 2006, Lee, 1994, Eskelinen, Snickars, 1995).

Akivaizdu, kad centro-periferijos dichotomija, kaip tyrimo objektas, regioninių tyrimų darbuose nėra retas reiškinys, tačiau reikėtų pabrėžti, kad mokslininkų darbai, kuriant ir aprašant CP modelį, išties įvairūs, priklausomai nuo naudojamų statistinių duomenų tipo, modelio sudarymo metodikos. J. Naustdalslid (Naustdalslid, 2003), ištyrinėjęs egzistuojančius centro – periferijos modelius, pastebėjo, kad CP modeliai gali būti labai įvairūs, todėl yra neįmanoma sukurti vieningos centro-periferijos koncepcijos ar teorijos.

Savo darbe „Nepasisakelbusioji imperija“ Z. Norkus (Norkus, 2009) išdėsto modelio idėją, kuri sudaro keturios dedamosios (1 pav.). Kraštutiniais poliais laikytini centras, kuri autorius įvardina kaip „centro centras“ ir periferija, Norkaus įvardijama kaip „periferijos periferija“. Tačiau autoriaus teigimu, tarp šių polių egzistuoja dar tarpinės dalys: „centro periferija“ bei „periferijos centras“. Toks pateiktas Z. Norkaus modelis suteikia galimybę plačiau suvokti teritorinę diferenciaciją ir tarsi atsako į klausimą, kodėl šalia didmiesčių (centrų) egzistuoja skurdūs regionai, kuriems šis modelis suteikia „centro periferijos“ sąvoką.

1 pav. Centro-periferijos modelis (pagal Z. Norkų, 2009)
Fig. 1. Centre-periphery model (according to Z. Norkus, 2009)

Tuo tarpu, E. B. Alajev (Алаев, 1983) naudodamas centro-periferijos modelio sąvoką, akcentuoja pačios sąvokos naudojimo apibrėžtumą. Jo manymu, centro ir periferijos sąvokos vartotinos tuomet, kai norima pabrėžti dviejų teritorijų tarpusavio ryšio nelygiavertiškumą, t.y. labiau akcentuojant vieną iš pasirinktų teritorijų. Tuo tarpu, jei centro-periferijos modelį interpretuojame kaip integruotą stabilią funkcionalią sistemą, sudarytą iš lygiaverčių, vienas kitą papildančių sudedamųjų, tuomet E. B. Alajev manymu, šiam modeliui

įvardinti labiau tiktų polio-antipolio sąvoka. Tuo būtų akcentuojamas jų sąveikos mechanizmas bei vienas kito papildymo funkcijos reikšmė. Apskritai, CP modelio samprata, paties termino naudojimas priklauso nuo autoriaus požiūrio į nagrinėjamą sistemą.

2. Periferijos samprata

Kaip nurodo V. Vaitkevičiūtė (Vaitkevičiūtė, 2007) Tarptautinių žodžių žodyne, jau periferijos sąvokos pradžia turi savitą reikšmę: „gr. peri – aplinkui, prie, šalia, apie; - pirmasis sudurtinių tarptautinių žodžių dėmuo, rodantis, kad kas nors yra šalia, aplink ką nors, prie ko nors“. Periferijos sąvoka nėra griežtai apibrėžta ir dažnai kinta. Bendriausia prasme ir dažniausiai periferija suvokiama kaip „šalies ar miesto pakraščiai“ (Politologijos žodynas-žinynas, 2003) ar „vietovė nutolusi nuo sostinės ar kito didelio svarbaus miesto“ (Visuotinė Lietuvių..., 2010). Tačiau toks abstraktus apibrėžimas yra nepakankamai išsamus. Aiškiau bei detaliau periferijos terminą aiškina mokslininkai, savo tiriamuosius darbus atliekantys regioninės politikos, ekonomikos, socialinių mokslų bei, žinoma, geografijos srityse.

M. Marada (Marada, Chromy ir kt., 2006) teigia, kad periferija – yra teritorija, esanti už intensyviai ekonomiškai naudojamos erdvės, charakterizuojama aukštu nedarbo lygiu, didesne darbuotojų dalimi pirminiuose ekonomikos sektoriuose (ypač bioprodukcinio ūkio) bei dažniausiai išsiskirianti žemesne gyvenimo kokybe. Tuo tarpu, M.H. Schmidt

bei M. Jerabek (Schmidt, 1998, Jerabek, 2006) periferijomis vadina erdves, nepakankamai integruotas į egzistuojančią sistemą bei vykstančius procesus, pasižyminčias funkcinių ir socialinių ryšių trūkumu, kurie yra netolygaus socialinių, ekonominių, politinių, kultūrinių ir fizinių faktorių sąveikavimo pasekmė.

Aiškinantis periferijos sampratos esmę, reikėtų pabrėžti, kad svarbu nepamiršti egzistuojančios dichotomijos: periferijos nebūtų be centro, tačiau tuo pačiu metu periferija paliekama centro šešėlyje (Vaishar, 2006, Marada, Chromy ir kt., 2006, Daugirdas, Burneika, 2006). Apskritai, ganėtinai subjektyvus ir per ilgą laiką suformuotas periferijos įvaizdis visuomenės sąmonėje dažniausiai yra negatyvus. Tačiau reikėtų pastebėti, kad kartais periferija gali egzistuoti kaip išskirtinai teigiamas fenomenas, pavyzdžiui, moksliniu aspektu vertingos periferijos, kurios pasižymi savitomis išlaikytomis tradicijomis, kai tuo tarpu centras suniveliuoja ir išlygina kultūrinius skirtumus.

Neegzistuoja toks rodiklis, kuris aiškiai ir vienareikšmiškai apibrėžtų periferiją. „Visais atvejais tai, kas periferiją daro periferija yra skirtingumas, nuotolis ir, svarbiausia, priklausomybė nuo vieno ar kelių centrų“ (Rokkan, Urwin, 1982). Priklausomai nuo tiriamo objekto, pasirinktų rodiklių, galima išskirti įvairaus tipo periferijas. Taigi, aiškiausiai deklaruojamas, nuolat išryškinamas ir lengviausiai apskaičiuojamas periferijos rodiklis – atstumas (nuo centro, didesnių miestų, valstybės sienos, strategiškai svarbių objektų) (Vaishar, 2006, Marada, Chromy ir kt., 2006, Daugirdas, Burneika, 2006, Jerabek, 2006). Grindžiant periferijos egzistavimą dislokacijos rodikliais išskiriama geografinė periferija. Tačiau dažnai ne dėl atstumo keliamas periferijos egzistavimo klausimas – svarbūs yra ir socialinio ar ekonominio atsilikimo aspektai. Socioekonominė periferija išryškėja analizuojant rodiklius, tokius kaip nedarbo lygis, BVP, investicijos, importas, eksportas, verslumo lygis ir kt. (Marada, Chromy ir kt., 2006, Daugirdas, Burneika, 2006, Nagy, 2006, Vaishar, 2006). Demografinė periferija traktuojama teritorija, kuri pasižymi žemiausiais rodikliais skaičiuojant gyventojų tankumą, migraciją, senėjimo indeksą, natūralią kaitą bei kitus rodiklius (Marada, Chromy ir kt., 2006, Jerabek, 2006, Janc, 2006). Egzistuoja teritorijų, kurios išsiskiria tautine bei religine sudėtimi, tokios teritorijos gali būti suvokiamos kaip kultūrinės periferijos (Marada, Chromy ir kt., 2006). Politinė periferija išraiškiausiai iliustruojama ekstremaliu, visiškai priešingu centro gyventojų nuomonei, rinkėjų balsavimu, politinių grupių palaikymu (Marada, Chromy ir kt., 2006, Daugirdas, Burneika, 2006), taip pat balsavimo aktyvumu.

Nustatant periferiją svarbiu aspektu laikomas mastelis, kuris apibrėžia tyrimų erdvę (Marada, Chromy ir kt., 2006, Vaishar, 2006). Akivaizdu, kad jei periferiją laikysime problematiška teritorija, geriausiai suvokti egzistuojančių problemų mastą, jų pobūdį bei imtis tam tikrų veiksmų tom problemom pašalinti, galima žemiausiam, lokaliai lygmenyje. Šiuo požiūriu vadovaujasi ir tiriamuosius mokslinius darbus vykdančios specialistai (Vaishar, 2006, Daugirdas, Burneika, 2006, Jerabek, 2006, Nagy, 2006, Szul, 2006, Well, Ballerino, 2006, Bihari, Kovac, 2006). Analizuojant globaliai – periferijos išskiriamos pasaulio mastu, pateikiant Afrikos žemyną kaip labiausiai periferinį, o Europą bei Šiaurės Ameriką kaip centrinius (Knox, Marston, 2001). Stambinant mastelį atsilikusias teritorijas galima nustatyti žemyno rėmuose: pavyzdžiui, periferija Europos mastu gali būti įvardinta naujausios ES šalys – Rumunija bei Bulgarija. Siekiant dar labiau detalizuoti periferijas, prieinama prie šalies lygmens: pvz. Rumunijoje periferija galima būtų laikyti Transilvanijos regioną, o lokaliu lygmeniu Transilvanijos regione esančios kaimiškos vietonės. Aiškinant žemiausio lygmens periferijos egzistavimą globaliam kontekste pateikiamas „keturgubos periferijos“ (angl. „quadruple periphery“) terminas (Szul, 2006).

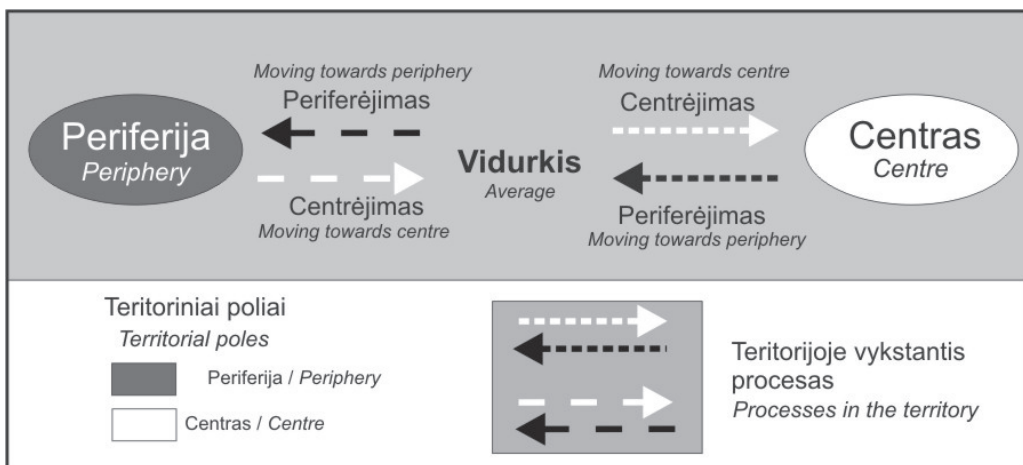
Taip pat, kalbant apie periferiją lokaliu masteliu, išskirtinos vidinės periferijos – dažniausiai aptinkamos valstybės administracinių regionų pakraščiuose, bei išorinės periferijos, išsidėsčiusios valstybės pasienyje (Marada, Chromy ir kt., 2006). Be to, dar literatūroje egzistuoja periferijų tipologija ir pagal geopolitinę jų lokalizaciją. S. Rokkan (Rokkan, Urwin, 1982) pateikia tokius periferijų tipus kaip: „išorinės“ (angl. „external“), „tarpinės“ (angl. „interface“), „nepavykusių centrų“ (angl. „failed-centre“), „anklavinės“ (angl. „enclave“).

Literatūroje greta objektą žyminčios sąvokos (periferija), pateikiama taip pat ir objekto ypatybę apibrėžianti sąvoka – „periferinis: 1. esantis periferijoje, pakraštinis, nutolęs nuo centro; 2. šalutinis, antraeilis, mažareikšmis“ (Rakucevičius, 2003, Vaitkavičiūtė, 2007, Lietuvių kalbos žodynas, 1973, Visuotinė Lietuvių..., 2010). Tačiau šiame darbe taip pat vartojami terminai, nurodantys procesą ar šio reiškinio laipsnį – periferėjimas, periferingumas, kurie nėra įteisinti. Todėl, reikėtų pastebėti, kad autorė naudoja naujai sudarytas sąvokas, kurias formuluojant remtasi terminologijos sudarymo taisyklėm (Keinys, 2005). Žinoma, literatūroje galima rasti kitų terminų, kuriais išreiškiamos atsilikusių teritorijų ypatybės, atsilikimo laipsnis ar nusakomas procesas. Atitinkamai, dažniausiai aptinkamos sąvokos yra periferiškas, periferiškumas bei periferizacija. Tačiau pabrėžtina, kad jos taip pat nėra įteisintos, o ir neatitinka terminologijos sudarymo taisyklių.

Nutolimui nuo vidurkio, atsilikimo laipsniui apibrėžti gali būti naudojamas periferingumo terminas, kurio darybai naudojama priesaga –umas, rodanti, kad tai žodžiai-vediniai, kuriais pavadinamos apibendrintos, iš pamatinio žodžio reikšmės išeinančios ypatybės, savybės ar būsenos (Keinys, 2005). Norint pabrėžti veiksmo pavadinimą (Keinys, 2005), naudojama priesaga –imas, kurią pridėjus prie pamatininės periferijos sąvokos, gaunamas periferėjimo terminas, nusakantis teritorijoje besireiškiantį procesą bei jo vyksmo kryptį. Kaip teigia S. Keinys (Keinys, 2005): „Vediniai su šia priesaga turi gryną veiksmų pavadinimo reikšmę. Jais be jokių pašalinių atspalvių pavadinamas pats veiksmas, vyksmas ar būseną“.

Periferija – kaip fenomenas – visuomenės sąmonėje turi tarsi užkoduotą negatyvią reikšmę, tad dažniausiai, vartojant periferėjimo terminą, kalbama apie neigiama kryptimi besireiškiantį procesą. Kad būtų galima suvokti poslinkį viena (neigiama) ar kita (teigiama) kryptimi, turėtų būti nustatytas atspirties taškas, tam tikras vidurkis (nustatytas vidurkis kinta; aktualus analizuojamam laikotarpiui), nuo kurio poslinkis teigiama ar neigiama kryptimi atspindėtų egzistuojančią situaciją: teritorijos periferėjimą arba centrėjimą (2 pav.) – priklausomai nuo poslinkio krypties vidurkio atžvilgiu.

Ganėtinai sudėtinga apibrėžti teritorijos tapimą periferija, kuomet tam pasitelkiama aibė vertinimo aspektų (geografinis, socioekonominis, demografinis, kultūrinis, politinis). Aiškiausiai periferijos samprata atskleidžiama operuojant atstumo dimensijomis. Tačiau reikėtų pastebėti, kad atstumo sąvoka, kuri vartojama atskirčiai tarp centro ir periferijos pabrėžti, negali būti suvokta tik materialiai tiesiogiai ir matuojama tik matematinėm dimensijom. Žinoma, lengviausiai suprantamas yra pastarasis atstumas, bet be kilometrines atstumo išraiškos, galima būti matuoti taip pat laiko bei kainų masteliu (Distance, 2004). Be

2 pav. Periferėjimo-centrėjimo principinis modelis
 Fig. 2. The principled model of moving towards centre/periphery

to, egzistuoja ir socialinis atstumas, kuris suvokiamas kaip „atstumas tarp dviejų socialinių stratų: skirtingose socioekonominėse, rasinėse ar etinėse grupėse. Šis atstumas dažniausiai išmatuojamas bendravimo tarp grupių kiekiu“ (Social distance, 2004). Tuo tarpu kultūrinis atstumas pateikiamas kaip „intervalas tarp dviejų skirtingų grupių kultūrų, kaip pavyzdžiui tarp kaimo bendruomenės kultūros bei miesto“ (Cultural distance, 2004). O ekonominis atstumas – tai „atstumas, kurį gali nukeliauti prekė iki tol, kol transportavimo kainos viršys prekės kainą“ (Economic distance, 2004).

Periferėjimas suvokiamas apjungiant dvi dedamąsias: statinę ir dinamišką erdves, t.y. vertinant rodiklių pokytį laike. Kaip pavyzdį, galima pateikti retai apgyvendintų teritorijų (RAT) Lietuvoje tyrimo duomenis, kuriais atskleidžiamas demografinis periferėjimas (Daugirdas, Baubinas, Marcinkėnaitė, 2003). Tyrime RAT įvardinamos teritorijos, kuriose gyventojų skaičius neviršija 10 žm./km² arba kuriose sparčiai artėjama prie šio skaičiaus dėl demografinių tendencijų. Taigi, kai vidutinis Lietuvos gyventojų tankumas 51,0 žm./km² (Demografijos..., 2010), o RAT teritorijose gyvena mažiau nei 10 žm./km², galima teigti, kad RAT turėtų būti laikomomis visiškoms periferijomis. Tuo tarpu kitos teritorijos, pasižyminčios mažesniu tankumu nei bendras šalies vidurkis, taip pat turėtų būti įvardinamos periferinėmis, tačiau turinčios žemesnį periferingumo laipsnį. Pirmame paveikslėlyje nurodoma kaip periferingumo laipsnis gali kisti, tačiau atvaizduoti pokyčiui reikalingas laiko mastelis.

Tačiau pažymėtina, kad šiame darbe periferėjimui, kaip procesui, nebus skirta daug dėmesio.

3. Periferinio regiono suvokimas

Gilinimasi į periferinio regiono sąvoką, pirmiausia reikėtų pradėti nuo regiono apibrėžimo pateikimo. Deja, pateikti regiono apibrėžimą, kuris visiems būtų priimtinas – kažin ar įmanoma. Jussi S. Jauhianinen (Jauhianinen, 2000) nurodo, kad „klasikinis būdas apibrėžti regioną, yra tiesiog pasakyti, kad tai vieta, kuri skiriasi nuo kitos vietos tam tikru aspektu, kaip pavyzdžiui, gamtiniu, kultūriniu, politiniu ar kitokiu“. Tuomet, pasak Jussi S. Jauhianinen, galima skirti 4 regiono tipus: 1. fizinius regionus, kuriuos per daugelį metų suformavo geologiniai ir geomorfologiniai procesai, tačiau, kaip šis autorius pats teigia, jie tampa ne tokie įdomūs pastaruoju metu, kai vis didesnis dėmesys kreipiamas į visuomenės tyrimamus; 2. ekonominius-funkcinius regionus, kurie išskiriami remiantis duomenimis apie gyventojų verslumą, tad šio tipo regionų išskyrimas būdingas centrinių vietų teorijai; 3. įteisinta regiono reikšmė sutapatinama su politiniu-administraciniu terminu, kuriuo remiantis regionai traktuojami kaip sudarančios valstybę smulkesnės suverenios teritorijos, kurias valdo valstybės deleguoti asmenys; 4. sociokultūrinius regionus, kurie skiriami apibrėžiant žmonių gyvenamas teritorijas, panašias pagal kalbinį-kultūrinį identitetą. Autorius taip pat teigia, kad išskirti šiuos keturis regionus pagal skirtingus kriterijus – ganėtinai paprasta, tačiau perdengti juos tarpusavyje, t.y. į teritoriją pažvelgti kompleksiskai – problematiška.

Aiškindamas regiono sąvoką, Perry Anderson (Anderson, 1994) prieina išvados, kad regiono sąvoka yra išsvis neaiški, nes šiuo terminu naudojamosi kalbant apie visiškai skirtingas vietas: nuo konkrečios specifinės teritorijos iki didžiulių teritorinių vienetų. O Benedict Anderson (Imagined Communities., 1991) teigia, kad regionas gali būti suvokiamas kaip socialinis bei politinis darinys. E. B. Alajev (Алаев, 1983) nuomone regiono samprata geografijoje suprantama nevienareikšmiškai, tuo sąlygodama jos neapibrėžtumą. Autorius išskiria keturias regiono sąvokos suvokimo ir interpretavimo kryptis: 1. regiono sąvoka gali būti laikoma rajono sinonimu; 2. regionas gali būti interpretuojamas kaip taksonominis vienetas skirtingose taksonominėse sistemose; 3. taip pat, regiono sąvoka gali būti naudojama konkrečiame teritorijos skirstyme pagal pasirinktus požymius, siekiant išskirti konkrečius (individualius) teritorinius vienetus – regionus; 4. be to, regiono sąvoka gali būti panaudota

siekiant įvardinti tam tikro lygmens taksonominius vienetus, užimančius konkrečia padėtį hierarchinėje sistemoje. Tuo tarpu Lietuvoje regiono samprata (kuri, reikėtų pastebėti, yra ganėtinai generalizuota) įteisinta regioninės plėtros įstatyme (Lietuvos Respublikos regioninės..., 2000), kuriame nurodoma, kad regionas – „vientisa valstybės teritorijos dalis, kurioje įgyvendinama nacionalinė regioninė politika“.

Akivaizdu, kad neegzistuoja nusistovėjusi ir vienareikšmiškai traktuojama regiono definicija, todėl ir apibrėžti, kas yra periferinis regionas – ganėtinai keblu. P.L. Knox ir S.A. Marston, (Knox, Marston, 2001) periferinį regioną traktuoja kaip „teritorinį vieneta, kitos teritorijos atžvilgiu, pasižymintį neišvystyta arba siauros specializacijos žemo produktyvumo ekonomika“. Kito autoriaus A. Vaishar (Vaishar, 2006) teigimu: „periferinis regionas – tai regionas, kuriame vyrauja priklausymo centrui ryšiai, naudojamos primityvesnės technologijos ir labai specializuota mažo našumo ekonomika“ (Vaishar, 2006). Taip pat periferinis regionas suvokiamas kaip „regionas, išsidėstęs už ekonominio valstybės centro ribų, reprezentuojančio dominuojančią valstybės teritoriją“ (Daugirdas, Burneika, 2006).

Kaip galima pastebėti, aiškindami periferinio regiono sampratą, autoriai, kad ir skirtingas pateikia analizuojamo fenomeno definicijas, vis tik vyraujančiais periferinio regiono egzistavimo kriterijais laiko ekonominį potencialą ir atstumą. Tačiau šio darbo autorė norėtų pastebėti, kad tai tik iš dalies teisingos ir neišbaigtos periferinio regiono definicijos, nereikėtų pamiršti ir kitų, ne ką mažiau svarbių, jau darbe minėtų, aspektų: demografinio, kultūrinio, politinio, ir periferinį regioną suvokti kaip kompleksinį darinį.

4. Periferinio regiono nustatymo rodiklių sistema

Nuo XX a. dešimtojo dešimtmečio vis labiau dėmesys kreipiamas į darnaus vystymo ir gyvenimo kokybės rodiklių nustatymą visuose teritoriniuose lygmenyse (Černe, Kušar, 2010). Idėja apie darnaus vystymo rodiklių tobulinimą buvo išsakyta ir 1992 metais Rio de Janeiro, Brazilijoje, Darbotvarkėje 21 (Darbotvarkė 21, 2001: skyrius 40.4). Europos Sąjungos institucijos taip pat vienu svarbiausių uždavinių laiko laikymąsi subalansuoto vystymo idėjų – tai įrodo 2000 bei 2005 metais Europos Komisijos pateikta dokumentų grupė, kurioje nurodoma teritorijų vertinimo ir stebėjimo metodologija (The New..., 2000, The New..., 2005). Taigi, pasirinkus atitinkamus rodiklius ir įvertinus teritorijos raidos tendencijas, išsiaiškinus galimybes bei grėsmes, galima siekti, kad teritoriniai, socialiniai, ekonominiai, gamtiniai aspektai taptų tolimesnio darnaus teritorijų vystymo pagrindu (Černe, Kušar, 2010).

Rodiklių galima pateikti daug ir įvairių, tačiau reikėtų pastebėti, kad ganėtinai sudėtinga sudaryti objektyvią ir visą apimančią vertinimo rodiklių matricą kai imamasi nustatyti periferinius regionus. Teritorijos gali būti vertinamos skirtingais aspektais, įvairiais rodikliais, kuriuos taip pat, priklausomai nuo tyrėjo ar tyrimo tikslo, galima įvairiai interpretuoti. Net atskiros rodiklių sistemos galėtų būti sudaromos skirtingoms teritorijoms, kadangi kiekviena teritorija pasižymi savita specifika ir problematiškumu. Vienuose regionuose periferiškumas labiau susijęs su geografiniais ar demografiniais procesais, kituose su socioekonominiais, kultūriniais ar politiniais reiškiniais. Taip išskyla tam tikrų prieštaravimų, kadangi vienu atveju teritorija gali būti vertinama kaip blogiausia, tačiau kitu atveju regionas gali būti pateiktas kaip geriausias. Be to, ne visi rodikliai vienodai svarbūs aiškinantis teritorijos periferiškumą laipsnį. Kalbant apie periferinius regionus svarbiu elementu tampa ir laiko dimensija: kalbant apie esamą situaciją neįmanoma atsiriboti nuo praeities ar neatsižvelgti į ateities teritorijų raidos perspektyvas.

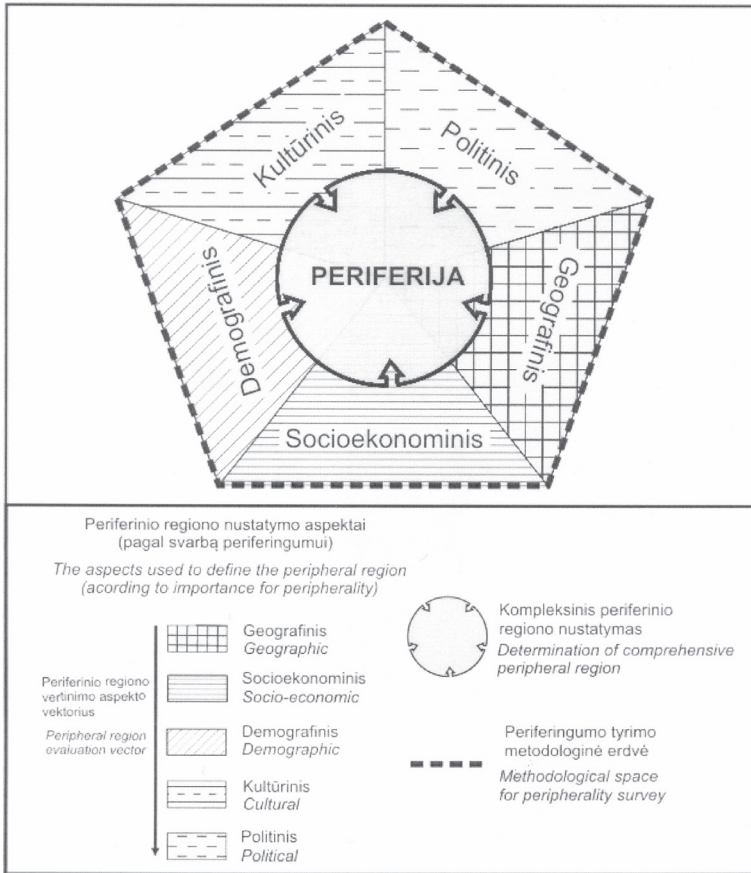
Sudaryti išsamią periferinių teritorijų vertinimo matricą nelengvas uždavinys. Svarbu nustatyti kriterijus, kuriais remiantis formuojama rodiklių sistema. Rodikliai turi atspindėti tokius kriterijus kaip: stabilumas, atsilikimo lygis, skurdo lygis, resursų pakankamumas, aktyvumas. Tačiau pažymėtina, kad ne visais atvejais galima rasti tinkamus matavimo vienetus

Kadangi periferiškumas yra nepakankamai ištyrinėtas, nėra rodiklių sistemos, į kurią būtų galima atsiremti, ir kuria naudojantis būtų galima šį fenomeną vertinti kompleksiš-

kai. Todėl periferiją, kaip reiškinį, galima tyrinėti naudojantis įvairiais rodikliais, kurių gausa priklauso nuo tyrėjo pasirinktos ideologijos, požiūrio ar užsibrėžto tikslo. Šiuo atveju, kompleksiniam periferijos nustatymui pasirinkti penki pjūviai: geografinis, demografinis, socioekonominis, kultūrinis bei politinis (3 pav.).

Tuo tarpu, kiekviena iš šių vertinamų sričių turi savitą rodiklių sistemą, kurią naudojant galima išryškinti pirmaujančių bei periferinių regionų egzistavimą bei teritorinį pasiskirstymą (1 lentelė). Tačiau svarbu pabrėžti, kad šiame darbe pateikiama pirminė rodiklių sistema, kuri vėliau, rengiant darbą, bus pakoreguota ir išplėtota.

Galima teigti, kad kiekvieno iš pateikiamų penkių aspektų, kuriais nagrinėjama teritorija, vaidmuo nevienodas, ir tą vaidmens svarbą galima būtų išreikšti priskiriant nagrinėjamiems aspektams atitinkamus svertinius koeficientus, kurie bendroje sumoje sudarytų 1.

3 pav. Periferinio regiono nustatymo modelis
Fig. 3. Model to estimate the peripheral region

Svarbiausiu laikytinas geografinis aspektas, kuriam periferijų tyrime galėtų būti suteikiamas 0,3 koeficientas. Kalbant apie periferijų egzistavimą, kiti autoriai dažnai pabrėžia atstumo faktorių – kaip turintį didžiausią įtaką periferingumui. Be to, geografinis periferingumas turi nemažą įtaką kito tipo (socioekonominių, demografinių, kultūrinių, politinių) periferijų susidarymui: kaip pavyzdžiui, nuošaliau sostinės, regioninių centrų, svarbių objektų esančios teritorijos dažniausiai pasižymi ir žemesniais socioekonominiais bei demografiniais rodikliais. Pastarieji aspektai taip pat ne ką mažiau aktualūs teritorijų tyrimų darbuose, o ir dėl gausios informacijos, renkamos ir pateikiamos Lietuvos Statistikos departamento bei kitų institucijų, gali būti atlikti išties išsamiai. Todėl, kalbant apie so-

cioekonominių bei demografinių rodiklių svarbą, perteikiant periferiškumą, šiems tyrimo aspektams atitinkamai galėtų būti suteikiamas 0,2 koeficientas.

Lentelė. Preliminari periferinių regionų nustatymo rodiklių sistema

Table. Tentative indicators' system applied to define the peripheral regions

Aspektai Aspects	Rodikliai / Indicators	Regiono periferiškumo matavimo vienetai Measurement units
Geografinis <i>Geographic</i>	Gyventojų koncentracija	Gyventojų dalis centrinėje gyvenvietėje (%)
	Sienos artumas	Km nuo regiono ribos
	Atstumas iki sostinės	Km nuo regiono ribos
	Atstumas iki aukštesnio rango regioninio centro	Km nuo regiono ribos
	Atstumas iki svarbaus traukos centro, esančio kitoje valstybėje	Km nuo regiono ribos
	Dirvožemio derlingumas	Boniteto balas / šalies vidurkis
	Miškingumas	Miškų plotas (%) Miškingumas / šalies vidurkis (%)
	Vandens telkinių plotas	Vandens telkinių užimamas plotas / šalies vidurkis (%)
	Ypač patrauklių poilsiui, domėjimuisi objektų egzistavimas	Objektų buvimas
Socio- ekonominis <i>Socio- economic</i>	Institucijų koncentracija gyvenvietėje, jų rango skirtumai	Gyvenvietėje esančių institucijų skaičius, rangas / administraciniame centre egzistuojančių institucijų skaičius, rangas
	Gyventojų socialinės raidos indeksas	Gyventojų socialinės raidos indeksas / šalies vidurkis
	Išsilavinimo lygis	Pilnamečių be išsilavinimo ir su pradiniu išsilavinimu dalis / šalies vidurkis (%)
	Žemiausios kvalifikacijos darbuotojai	Žemos kvalifikacijos darbuotojai / šalies vidurkis (%)
	Nedarbo lygis	Nedarbo lygis / šalies vidurkis (%)
	Ilgalaikės bedarbystės lygis	Ilgalaikės bedarbystės lygis / šalies vidurkis (%)
	Užimtumo lygis	Užimtumo lygis / šalies vidurkis (%)
	Socialinės rizikos šeimos	Socialinės rizikos šeimų skaičius / socialinės rizikos šeimų skaičius (tenkantis 1000-ui šeimų)
	Socialiai remtini gyventojai	Socialiai remtinų gyventojų skaičius / šalies vidurkis (tenkantis 1000-ui gyventojų)
	Santykinis skurdas	Žemiau santykinės skurdo ribos gyvenančiųjų dalis / šalies vidurkis (%)
	Vidutinis mėnesinis darbo užmokestis	Vidutinis mėnesinis darbo užmokestis / šalies vidurkis (Lt./mėn.)
	Kompiuterinis raštingumas	Gyventojų kompiuterinis raštingumas / šalies vidurkis (%)
	Viešas interneto prieinamumas	Viešai prieinamo interneto vietų skaičius / šalies vidurkis
	Verslumo lygis	Mažų ir vidutinių įmonių skaičius / šalies vidurkis (tenkantis 1000-ui gyventojų)

Aspektai Aspects	Rodikliai / Indicators	Regiono periferingumo matavimo vienetai Measurement units
	Darbo našumas	Gyventojų darbo našumas / šalies vidurkis (Lt/val.)
	BVP vienam gyventojui	BVP / šalies vidurkis (Lt)
	Didelių įmonių skaičius	Didelių įmonių skaičius
	Investicijos į verslą	Investicijos į verslą / šalies vidurkis (tūkst. Lt)
	Tiesioginės užsienio investicijos	Tiesioginės užsienio investicijos / šalies vidurkis (gyventojui/Lt.)
	Importo/eksporto saldo	Saldo / šalies vidurkis
	Gyventojų dalis dirbanti bioprodukciniame sektoriuje	Gyventojų dalis dirbanti bioprodukciniame sektoriuje / šalies vidurkis (%)
	Viešojo transporto intensyvumas	Pervežamų keleivių skaičius / šalies vidurkis (tūkst.)
	Kelių tinklo tankumas	Kelių tinklo tankumas / šalies vidutinis kelių tinklo tankumas (km / tūkst. km ²)
	Ūkinis aktyvumas	Dirbamų žemių plotas / šalies vidurkis (%) Apleistų, nedirbamų žemių plotas / šalies vidurkis (%)
	Nauji būstai	Pastatyta gyvenamo ploto / šalies vidurkis (m ² per metus)
Demografinis <i>Demographic</i>	Gyventojų skaičiaus dalis	Gyventojų skaičius / gyventojų skaičius šalyje (%)
	Gimstamumas	Gimstamumas / šalies vidurkis (1000-iai gyventojų tenka gimusių)
	Mirtingumas	Mirtingumas / šalies vidurkis (1000-iai gyventojų tenka mirusių)
	Gyventojų natūrali kaita	Gyventojų natūrali kaita / šalies vidurkis (1000-iai gyventojų tenka natūralios kaitos)
	Mirtingumas nuo socialinių ligų	Mirtingumas nuo socialinių ligų / šalies vidurkis (% nuo visų mirusių)
	Sergamumas socialinėmis ligomis	Sergamumas socialinėmis ligomis / šalies vidurkis (100 000 gyv. tenka sergančių)
	Moterų dalis	Moterų dalis / šalies vidurkis (%)
	Pensinio amžiaus gyventojai	Pensinio amžiaus gyventojų dalis / šalies vidurkis (%)
	Senėjimo indeksas	Pagyvenusių žmonių skaičius, tenkantis 100-ui 0–14 metų amžiaus vaikų / šalies vidurkis
	Kaimo gyventojų dalis	Kaimo gyventojų dalis / kaimo gyventojų dalis šalyje (%)
	Migracija	Emigrantų, deklaruosusių išvykimą, skaičius / šalies vidurkis (tenkantis 1000-iai gyventojų)
	Migracijos saldo	Saldo / šalies vidurkis
	Kultūrinis <i>Cultural</i>	Gyventojai pagal tautybę
Gyventojai pagal tikėjimą		Religinių mažumų dalis / šalies vidurkis (%)
Mokymo įstaigų skaičius		Mokymo įstaigų skaičius / šalies vidurkis (tenkantis 10000-iai gyventojų)
Mokinių skaičius		Mokinių skaičius / šalies vidurkis (tenkantis 10000-iai gyventojų)

Aspektai Aspects	Rodikliai / Indicators	Regiono periferiškumo matavimo vienetai Measurement units
	Kultūros centrai	Kultūros centrų skaičius
	Dviejų ir daugiau užsienio kalbų mokėjimas (neskaitant kaimyninių)	Užsienio kalbų mokėjimas / šalies vidurkis (%)
	Kaimyninių šalių kalbų mokėjimas	Kaimyninių šalių kalbų mokėjimas / šalies vidurkis (%)
Politinis Political	Rinkėjų aktyvumas rinkimuose	Aktyvumas Prezidento rinkimuose / šalies vidurkis (%) Aktyvumas Seimo rinkimuose / šalies vidurkis (%) Aktyvumas Vietos rinkimuose / šalies vidurkis (%)
	Prisijungimo/atsiskyrimo prie/nuo geopolitinių blokų palaikymas referendumų metu	Palaikymas regione / šalies vidurkis (%)
	Regioninių partijų palaikymas Seimo rinkimų metu	Palaikymas regione / šalies vidurkis (%)
	Politinio istebliškumo ir protesto kandidatų palaikymas	Kandidatų palaikymas Prezidento rinkimų 2 turo metu / šalies vidurkis (%)
	Anti-istebliškumo partijų palaikymas	Partijų palaikymas Seimo rinkimų metu / šalies vidurkis (%)

Egzistuoja periferiškumo tyrimų remiantis kultūriniais rodikliais, tačiau rečiau, tai galėtų būti siejama su tuo, kad aiškiai apibrėžti kultūrinį periferiškumą kiek sudėtingiau. Šiame darbe kultūrinio periferiškumo svarba kompleksiniam teritorijos tyrime taip pat galėtų būti išreiškiama 0,2 koeficientu. Periferiškumui apibrėžti svarbūs gyventojų pagal tautybę, gyventojų skaičiaus pagal išsilavinimą, mokymo įstaigų skaičiaus, mokinių skaičiaus, kalbų mokėjimo rodikliai. Mažėjant išsilavinusių žmonių, regionai degraduoja ir tampa akivaizdžiomis periferijomis.

Kompleksiniame periferiškumo tyrime mažiausiai svarbus bei dinamiškiausias laiko atžvilgiu yra politinis aspektas, kuriam galėtų būti suteikiama 0,1 svertinio koeficiento reikšmė. Politinis periferiškumas gali būti nustatomas naudojant rodiklius, kuriuos daktaro disertaciniame darbe pateikia V. Petrulis (Petrulis, 2009). Teritorijos, kurios gali būti įvardijamos kaip periferijos, išryškėja išanalizavus rinkimų rezultatus ar stebint politinį aktyvumą.

Išvados

1. Periferiškumo raišką nagrinėti galima įsigilinus į centro-periferijos modelį. Periferijų atžvilgiu, šis dichotominis modelis leidžia išryškinti periferijų vietą teritorinėje sistemoje.

2. Platus kompleksinis požiūris į periferijas, apimantis geografinį, socioekonominį, demografinį, kultūrinį bei politinį aspektus, sudaro prielaidas visapusiškam šio teritorinio reiškinių interpretavimui. Todėl, remiantis kompleksiniu požiūriu, suformuluotos periferijos definicijos:

a) periferija yra teritorija, egzistuojanti už centro ribų, kuriai trūksta integravimo į esamą sistemą bei vykstančius procesus, stokojanti socialinių bei funkcinių ryšių, ir pasižyminti kultūrinio bei politiniu konservatyvumu;

b) periferinis regionas – tai teritorinis vienetas, išsidėstęs už centro ribų, kuri sieja priklausomybės ryšys nuo centro, pasižymintis nuo vidurkio atsiliekančiais bei prasčiausiais geografiniais, socioekonominiais, demografiniais, kultūriniais bei politiniais rodikliais;

c) periferingumas – terminas, naudojamas nutolimui nuo vidurkio, atsilikimo laipsniui apibrėžti;

d) periferėjimas – terminas, kuriuo apibrėžiamas veiksmo pavadinimas, nusakantis teritorijoje besireiškiantį procesą bei jo vyksmo kryptį.

3. Kadangi pavieniais kriterijais pagrįstas periferinių regionų išskyrimas teritorijoje sąlygoja siaurą ir vienpusišką jos teritorinę interpretaciją, reikėtų naudoti kompleksinę kriterijų sistemą. Ši sistema sudaro prielaidas į periferijos fenomeną pažvelgti objektyviai, akcentuojant sudėtingą jų prigimtį.

Literatūra

Anderson B. 1991. *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism.* London: Verso, 224 p.

Anderson P. 1994. *The invention of the region, 1945-1990.* EUI Working Paper EUF 94:2.

Алаев Э. Б. 1983. *Социально – экономическая география.* Москва, 350 p.

Baldwin R.E. 1999. *The Core-Periphery model with forward looking expectations.* NBER Working Paper No. 6921. Cambridge: National Bureau of Economic Research.

Baubinas R., Burneika D., Daugirdas V. 2003. *The social – economical monitoring of problematic regions for sustainable development: methodological aspects, Aplinkos tyrimai, inžinerija ir vadyba* 4(26), p. 21–26.

Baubinas R., Burneika D., Daugirdas V. 2005. *Ignalinos atominės elektrinės regiono socialinis ir ekonominis monitoringas. 1. Sociogeografiniai metodologiniai aspektai. Ignalinos AE regionas: permainų erdvė,* p. 111–124.

Baubinas R., Burneika D., Daugirdas V. ir kt. 2005. *Ignalinos atominės elektrinės regiono socialinis ir ekonominis monitoringas. 2. Pirmoji permainų laikotarpio sociogeografinė nuotrauka 2002 m.: būklės ir lūkesčių vertinimas. Ignalinos AE regionas: permainų erdvė,* p. 121–140.

Baubinas R., Burneika D., Daugirdas V. ir kt. 2005. *Ignalinos atominės elektrinės regiono socialinis ir ekonominis monitoringas. 3. Socialiniai ekonominiai Ignalinos AE regiono būklės pokyčiai ir teritoriniai ypatumai. Ignalinos AE regionas: permainų erdvė,* p. 141–151.

Baubinas R., Burneika D., Daugirdas V. ir kt. 2005. *The demographical, ecological and socio-economical tensions across state borders of Lithuania. Region and regionalism* 7 (2), p. 125–136.

Bihari Z., Kovacs K. et al. 2006. *Slopes and slides: spatial inequalities in employment opportunities in Hungary at the turn of the millennium, Europa XXI. Core and peripheral regions in Central and Eastern Europe* 14, p. 77–94.

Burneika D. 2007. *Economic aspects of Regional disparities in Lithuania. Folia Geographica.* 13, p. 56–66.

Burneika D., Baubinas R. 2005. *Integracijos į ES įtaka verslo plėtrai Lietuvos pasienio regione. Geografija* 41 (1), p. 23–27.

Christaller W. 1966. *Central places in southern Germany.* Englewood Cliffs: Prentice-Hall, 230 p.

Chromy, P., Janu H. 2003. *Regional identity, activation of territorial communities and the potential of the development of peripheral regions. Acta Universitatis Carolinae – Geographica,* 1, p. 105–117.

Cultural distance. 2004. *A Dictionary of Geography. Third Edition.* ed. Susan Mayhew. New York: Oxford University Press. p. 123.

Daugirdas V. 1998. *Visagino AE regiono kultūrinė transformacija ir politinė organizacija. Ignalinos AE: Žmogaus gyvenimo ir veiklos sąlygos,* p. 152–164.

- Daugirdas V.** 2002. Demografinės tendencijos Lietuvos retai gyvenamose teritorijose. *Geografijos metraštis* 35 (2), p. 184–192.
- Daugirdas V., Baubinas R.** 2007. Retai apgyventos teritorijos Lietuvoje. 1. Teritorinės sklaidos aspektai. *Annales Geographicae* 40 (2), p. 28–37.
- Daugirdas V., Baubinas R.** 2008. Retai apgyventos teritorijos Lietuvoje. 2. Socialinė ir demografinė gyventojų būklė. *Annales Geographicae* 41 (1-2), p. 5–13.
- Daugirdas V., Baubinas R., Marcinkėnaitė A.** 2003. Lietuvos retai apgyvendintų teritorijų socialinės ir ekonominės būklės ypatybės. *Geografijos metraštis* 36(2), p. 137–147
- Daugirdas V., Paltanavičiūtė G.** 2005. Ignalinos AE regiono gyventojų tautinės sudėties kaita. Ignalinos AE: Žmogaus gyvenimo ir veiklos sąlygos, p. 72–87.
- Daugirdas, V., Burneika, D.** 2006. Patterns and problems of peripherality in Lithuania – borderland of the EU, Europa XXI. *Regional periphery in Central and Eastern Europe* (15), p. 119–133.
- Demografijos metraštis** 2009. 2010. Statistikos departamentas prie LRV, Vilnius, 232 p.
- Dicken P.E., Lloyd P.** 1990. Location in space: theoretical perspectives in economic geography, third edition. New York: Harper and Row, 431 p.
- Distance.** 2004. A Dictionary of Geography. Third Edition. (ed. Susan Mayhew). New York: Oxford University Press, p. 152.
- Economic distance.** 2004. A Dictionary of Geography. Third Edition. (ed. Susan Mayhew). New York: Oxford University Press, p. 166.
- Eskelinen H., Snickars F.** 1995. Competitive European Pheriperies. Verlag, Berlin, Heidelberg, New York: Springer. 271 p.
- Friedman J.** 1966. Regional development policy: a case study of Venezuela. Cambridge: MIT Press, 279 p.
- Gregory D., Gertler M.** 1994. Location theory, The dictionary of Human Geoghrapgy (ed. R.J. Johnston el al.), United Kindom: Blackwell Publishers Ltd, p. 339-343.
- Haggett P.** 1965. Locational analysis in human geography. New York: St. Martin's Press, 339 p.
- Janc K.** 2006. Human and social capital in Poland – spatial diversity and relations, Europa XXI. Core and peripheral regions in Central and Eastern Europe, Vol. 14, p. 39-55.
- Jauhiainen J. S.** 2000. Regional Development and Regional Policy. European Union and the Baltic Sea Region, Turku: Painosalama. 132 p.
- Jerabek M.** 2006. Research into peripheral areas in the Czech Republic – changes in the landscape and land use in the model regions, Europa XXI. *Regional periphery in Central and Eastern Europe* 15, p. 171–183.
- Johnston R.** 1994. Central place theory, The dictionary of Human Geoghrapgy (ed. R.J. Johnston et al.), United Kindom: Blackwell Publishers Ltd, p. 57–59.
- Kavaliauskas P.** 2001. Socialinio lauko pažinimo problema. *Geografija* 37 (1), p. 44–48.
- Kavaliauskas P., Bražukienė I.** 2002. Socialinių įtampų tyrimo problema ekonominiame bei teisiniame lauke. *Geografija* 38 (1), p. 46–49.
- Kavaliauskas P., Daugirdas V.** 2002. Socialinio lauko tyrimo problema kultūriniame ir politiniame lauke. *Geografija* 38 (1), p. 41–45.
- Kavaliauskas P., Dumbliauskienė M.** 2009. Teisinio socialinio lauko įtampos teritorinė raiška Lietuvoje. *Annales Geographicae* 42 (1-2), p. 34–44.
- Keeble D. E.** 1989. Core-periphery disparities, recession and new regional dynamisms in the European Community. *Geography* 74, p. 1–11.
- Keinys S.** 2005. Dabartinė lietuvių terminologija. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 497 p.
- Knox P. L., Marston S. A.** 2001. Places and Regions in Global Context. Human Geography. Prentice Hall: New Jersey, 526 p.
- Krugman P., Venables A.** 1995. Globalization and the Inequality of Nations, *Quarterly Journal of Economics* 60, p. 857–880.
- Krupickaitė D.** 2002. Demografinių įtampų tyrimo problema sovaliniame lauke. *Geografija* 38 (2), p. 42–47.

- Krupickaitė D.** 2005. Demografinių socialinio lauko įtampų kaitos tendencijos Lietuvoje. *Geografija* 41 (1), p. 11–16.
- Lee R.** 1994. Core-periphery model, *The dictionary of Human Geography* (ed. R.J. Johnston et al.), United Kingdom: Blackwell Publishers Ltd, p. 95–96.
- Lietuvių kalbos žodynas.** 2011. Prieiga per internetą <http://www.lkz.lt/startas.htm>.
- Lietuvos Respublikos regioninės plėtros įstatymas.** 2000. Valstybės Žinios, Nr. VIII–1889.
- Marada M., Chromy P. ir kt.** 2006. Space polarisation and peripheral regions in Chechia, Europa XXI. *Regional periphery in Central and Eastern Europe*, 15, p. 29–34.
- Nagy G.** 2006. Economic potential of regions – modelling the spatial structure of Hungary in the period of transition, Europa XXI. *Core and peripheral regions in Central and Eastern Europe* 14, p. 7–26.
- Naustdalslid J.** 1983. Centre-Periphery Models and Theories: Some Introductory Notes, in Hansen J C, Naustdalslid J and Sewel J, *Centre-Periphery Theory: Theory and Practice*, Bergen: Sogndal
- Norkus Z.** 2009. Nepasiskelbusioji imperija. Vilnius: Aidai, 476 p.
- Paltanavičiūtė G.** 2005. Etninių įtampų tyrimo problema socialiniame lauke. *Geografija* 41 (1), p. 17–22.
- Paltanavičiūtė G.** 2006. Etninių ir religinių įtampų teritorinė struktūra Lietuvoje. Daktaro disertacijos darbas. Vilniaus universitetas, 227 p.
- Petrulis V.** 2009. Lietuvos politinio lauko teritorinė struktūra (elektorinio metodo pagrindu). Daktaro disertacijos darbas. Vilniaus universitetas, 294 p.
- Pociūtė G., Baubinas R., Daugirdas V.** 2009. Europos sąjungos rytinių euroregionų problema. *Annales Geographicae* 42 (1-2), p. 95–104.
- Problem regions in Lithuania (sociogeographical aspects).** 2008. (Sudaryt. R. Baubinas ir kt.), Vilnius: Puntukas, 98 p.
- Rakucevičius R.** 2003. Politologijos žodynas-žinynas, Vilnius: Žygimantų spaustuvė, 122 p.
- Rokkan S., Urwin D. W.** 1982. Introduction: Centres and peripheries in Western Europe, (ed. S. Rokkan, D.W. Urwin) *The Politics of territorial identity: Studies in European regionalism*, London: SAGE Publications, p. 1–17.
- Rushton G.** 1969. Analysis of spatial behavior by revealed space preference. *Ann.Ass. Am.Geogr*, p. 391–400.
- Schmidt M. H.** 1998. An integrated systemic approach to marginal regions: from definition to development policy, (ed. Jussila et al.) *Perceptions of marginality: theoretical issues and regional perceptions of marginality in geographic space*, p. 45–66.
- Smagurauskienė L.** 2011. Verslo skatinimo sistemos teritorinės organizacijos ypatumai Lietuvoje (1998–2008). Daktaro disertacija. Vilniaus universitetas, 160 p.
- Smith D. M.** 1981. *Industrial location: an economic geographical analysis*, second edition. New York: John Wiley, 492 p.
- Social distance.** 2004. *A Dictionary of Geography. Third Edition.* (ed. Susan Mayhew). New York: Oxford University Press, p. 454.
- Stanaitis A., Stanaitis S.** 2004. Lietuvos gyventojų religijos ir jų paplitimas. *Geografija* 40 (2), p. 24–30.
- Stanaitis A.** 1994. Naujos tendencijos Lietuvos gyventojų raidoje. *Geografija* 30, p. 51–54.
- Stanaitis A.** 1997. Kai kurios Lietuvos gyventojų raidos tendencijos ir demografinė politika. *Geografijos metraštis*. 30, p. 301–308.
- Stanaitis A.** 1998. Lietuvos gyventojų teritorinės raidos XX – to amžiaus antroje pusėje ypatumai. *Geografija* 34, p. 41–47.
- Stanaitis A., Stanaitis S.** 2008. Territorial distribution dynamics of rural population in Lithuania in the 20th century (1897–2007). *Geografija* 44 (2), p. 32–42.
- Stanaitis A., Verseckas R.** 1998. Lietuvos gyventojai tautiniu ir religiniu požiūriais. *Geografijos metraštis* 31, p. 369–381.

- Stanaitis S.** 1994. Centrinųjų vietų teorijos pritaikymas Lietuvos kaimo sąlygomis. *Geografija* 30, p. 55–61.
- Stanaitis S., Baubinas R.** 2002. Gyventojų skaičiaus kaita Lietuvos pasienyje 1959–1997 metais. 2. Gyventojų skaičiaus ir tankumo kaita pasienio rajonų seniūnijose. *Geografijos metraštis* 35, p. 155 – 171.
- Stanaitis S., Baubinas R.** 2002. Gyventojų skaičiaus kaita Lietuvos pasienyje 1959–1997 metais. 3. Gyventojų skaičiaus ir tankumo kaita Lietuvos ir gretimų valstybių pasienio rajonuose. *Geografijos metraštis* 35, p. 169–183.
- Szul R.** 2006. Surviving in a peripheral periphery – case studies from eastern Poland, Europa XXI. *Regional periphery in Central and Eastern Europe* 15, p. 135–144.
- Vaishar A.** 2006. Regional periphery: What does it mean? Europa XXI. *Regional periphery in Central and Eastern Europe* 15, p. 7–12.
- Vaitekūnas S.** 1997. Local administration and administrative-territorial division in Lithuania. *Tiltai/Bridges* 1, p. 7–21.
- Vaitekūnas S.** 2006. Lietuvos gyventojai per du tūkstantmečius / Population of Lithuania over two Millenium. Vilnius: MELI, 477 p.
- Vaitekūnas S.** 2008. Gyventojai. Vilnius: MELI, 164 p.
- Vaitekūnas S.** 2009. Lithuanians: from agrarian to sea nation? *Coastal Regions* 17, p. 17–31.
- Vaitekūnas S.** 2009. The Population of Lithuania. Vilnius: MELI, 151 p.
- Vaitkavičiūtė V.** 2007. Tarptautinių žodžių žodynas. Vilnius: Žodynas, 1168 p.
- Verkulevičiūtė D.** 2009. Gyvenimo lygio teritoriniai skirtumai Lietuvoje pagal socialinius-ekonominius rodiklius. Daktaro disertacijos darbas. Vilniaus universitetas, 214 p.
- Visuotinė** Lietuvių enciklopedija, XVII tomas. 2010. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų centras, 799 p.
- Well L., Ballerino C.** et al. 2006. Strategies and priorities for cores and peripheries in the Baltic sea region: territorial cohesion and polycentricity, Europa XXI. *Core and peripheral regions in Central and Eastern Europe* 14, p. 191–205.

Gintarė Pociūtė

*Nature Research Centre, Institute of Geology & Geography
E-mail: gintare.pociute@geo.lt*

The problem of understanding the peripheral region conception in Lithuania

Summary

The topic of regional disparities is quite common to different kind of scientists such as sociologists, economists, cultural and political scientists and of course to geographers. Thus, every year different kind of researches are held concentrating on economic or social or demographic or other kind of indicators, just in order to define the strongest and weakest Lithuania's regions. But while the researches are held just concentrating on one aspect, it does not define and underline the real periphery regions – the weakest regions according to all spheres. Therefore the purpose of this paper work is to present the methodology that might help to define the comprehensive peripheries.

The article raises several essential questions: What kind of territory might be called as periphery? How to distinguish the regions that might be called peripheral? What indicators underline that region is peripheral? At the same time the article looks for an answer to these questions.

Before talking about peripheries as the phenomena it is important to study core-periphery (CP) model as this model allows to understand the place of the periphery in the territory system and at the same time points out the periphery relations with other unites of

this system. The first scientific efforts to show the regional disparities and presented their ideas as economic distance models were by Christaller, Weber, Losh in the beginning of 20th century. But it should be stressed that the first one who underlined and developed the idea of CP model was John Friedmann (Friedmann, 1966).

In general, centre-periphery model is perceived as the existence of two different poles, where one of them is rich, economically strong, with abundant human resources, as well, a power center, dominating innovation, technology, high-level manpower. Meanwhile, while talking about other pole of the model usually the negative characteristics are stressed: poverty, economic weakness, human resource scarcity, technological and innovation backwardness.

It is possible to find quite a lot of definitions concerning the periphery phenomenon, but mostly all of them concentrate on special issues: such as underlying the demographic periphery or social periphery, or economic periphery. Mostly all of them point out as the main feature – the distance, stressing that peripheries are located far from the center. But this article seeks for definition of comprehensive periphery, while paying attention to 5 different aspects: geographic, socioeconomic, demographic, cultural, political. Therefore, taking into account already existing definitions and ideas the article author has composed the definition where it is underlined that the periphery is: area that exists outside the boundary, which a lack integration into the existing system and processes, weak social and functional communication, and characterized by cultural and political conservatism.

Also, the author presents another definition of peripheral region where it is stressed that the peripheral region is the territorial unite, located outside the centre boundary, and is related with the centre on the dependence link, characterized by the lagging behind from the average and lowest geographic, socio-economic, demographic, cultural, and political indicators.

There might be provided many and different indicators, but it should be noted that it is quite difficult to make objective and comprehensive system of indicators while determining the peripheral regions. Every territory differs and has it's own problems thus it might even be determined specific indicators' system for different regions. Peripherality in some regions is more related to geographic or demographic processes, while in other to socio-economic, cultural or political expression. Therefore, sometimes contrariety might appear as on of the one hand the region could be ranked as the worst, but on the other hand, the region can be presented as the best: everything depends on the indicators the researcher chooses, the ideology researcher uses and the objective he or she sets.

Since the periphery phenomenon is not sufficiently studied, there is no system of indicators to witch might be leaned and that could be used to determine this phenomenon comprehensively. Thus, in this case, in order to determine comprehensive peripheries five study sections were chosen: geographic, demographic, socio-economic, cultural and political. Meanwhile, each of these valued aspects has its own indicators' system.

Preparing research in each of these sections separately looks quite simple, clear, easily implemented in territorial researches, but combining these five sections and preparing the system of indicators for a comprehensive peripherality research – is new and quite confusing work.